

PRÒLEG

BORJA ANTELA BERNÁRDEZ

EL MÓN GREC ABANS DE LA GUERRA DEL PELOPONÈS

es de finals del segle VI i durant bona part del V aC, la ciutat d'Atenes va anar creixent fins a convertir-se en una vigorosa potència comercial per l'Egeu i tot el Mediterrani oriental. Amb aquesta bonança pel creixement econòmic i demogràfic, la seva influència a l'Hèl·lada va viure una projecció important. Alhora, el sistema democràtic instaurat a partir de 509/508 aC va sobreviure al difícil repte dels enfrontaments contra els perses (Marató, Salamina, Platea...). Però els atenesos i la seva democràcia (que era, de fet, un tipus de govern que posava l'accent en la igualtat davant la llei i en la llibertat política de tots els ciutadans) van sortir ben enfortits d'aquestes dures proves. Arran de la seva empenya contra el persa, Atenes va obtenir a ulls del món grec el reconeixement de gran lluitadora per la llibertat.

Després de la batalla de Platea (l'any 479 aC), els atenesos van proposar continuar mantenint una aliança grega per garantir que l'enemic persa no pogués tornar mai més a envair l'Hèl·lada. Arístides acaba reunint una bona quantitat de poblacions gregues sota el comandament militar d'Atenes en una coalició que es va ano-

menar Lliga de Delos (o Lliga aticodèlica), la qual acabarà convertint-se en el braç armat de l'autoritat atenesa sobre els seus aliats. Aquest domini atenès, sovint marítim, pren la forma d'un imperi del mar, una talassocràcia, on, a més de soldats, naus i diners (recaptats com a contribució de cada membre al funcionament de l'aliança i el pagament d'equipament i tropes), Atenes guanya importants beneficis comercials (en forma de controls aranzelaris i gestió de mercats de molts membres de la lliga). Dels elevats ingressos que rep Atenes en aquest període surten també els sous de moltes famílies de la ciutat, sigui per vincles directes amb la marina i contractacions militars, sigui pel pagament per la participació política (amb què s'incentivava l'assistència dels atenesos a les assemblees); d'aquesta manera es potencien les capacitats adquisitives de la població. Tot i les bones intencions inicials, alguns membres que decideixen abandonar l'aliança són durament reprimits amb tota la força de l'imperi, com demostra el cas de Naxos (471 aC). És aquest intens creixement econòmic i militar de la ciutat d'Atenes que acaba provocant la reticència i, com afirma Tucídides, la por dels lacedemonis, i, per tant, que acaba portant a un conflicte entre les dues ciutats que la història recorda amb el nom de guerra del Peloponès.

Però els espartans no estaven sols enfront d'Atenes. En gran mesura, la guerra del Peloponès és, de fet, una lluita de blocs o d'aliances, en la qual als atenesos i a les seves ciutats aliades se'ls enfronta tant Esparta com aquelles poblacions i comunitats que formaven part de l'anomenada Lliga del Peloponès. Aquesta era, en suma, una coalició que, sota el lideratge espartà, reunia també ciutats com ara Corint, Argos, Elis i altres comunitats veïnes. Tradicionalment, la lliga havia estat una eina de força d'Esparta en matèria de relacions internacionals, en conformar els aliats una part important dels contingents militars espartans, que ja eren prou temuts per si mateixos gràcies a la fama, la destresa i la resistència dels seus soldats hoplites. Fins a les guerres Mèdiques, Esparta, al capdavant de la Lliga del Peloponès, havia estat també àrbitre de molts conflictes interns i externs al llarg de l'Hèl·lada,

afavorint sovint la substitució de governs tirànics per règims oligàrquics, com va passar, de fet, en el cas d'Atenes, quan els espartans van presentar-se amb el seu exèrcit a l'Àtica per tal de donar suport al líders de la rebel·lió atenenca contra els tirans hereus de Pisístrat.

L'ORIGEN DEL CONFLICTE (436-431 AC)

Epidamne, una ciutat a la costa de l'actual Albània, era una colònia fundada pels cercireus amb ajuda dels corintis. Corint era, a més a més, la fundadora original de Cercira (o Corcira, l'actual Corfú). Cap al 436/435 aC, una revolta interna a Epidamne porta a la instauració d'un règim democràtic i l'expulsió dels notables de la ciutat. Com que els ciutadans que han estat expulsats continuen provocant enfrontaments i atacs constants, els d'Epidamne decideixen acudir a la metròpoli, Cercira, amb l'esperança de trobar-hi ajuda. Però a Cercira els ambaixadors d'Epidamne són rebutjats. Llavors s'adrecen a Corint, on són rebuts i es decideix donar-los suport militar. Als cercireus, però, aquesta decisió els sembla una ingerència en la seva política interna (perquè afecta Epidamne, una colònia seva, on volien restaurar un règim aristocràtic) i envien forces que, en trobar-se amb les de Corint, s'hi enfronten i les vencen.

A partir d'aquí, els corintis es preparen durant un parell d'anys per agrupar i enviar un contingent naval de grans dimensions contra Cercira. Com a resposta, Cercira acudeix a Atenes per demanar aliança i suport: Atenes hi accedeix perquè veu l'oportunitat d'afegir les naus cercirees a les seves forces, i per l'emplaçament estratègic de l'illa en les rutes del comerç amb Itàlia i Sicília. Tanmateix, Corint considera aquesta aliança una greu intromissió dels atenesos i reuneix als aliats de la Lliga del Peloponès per discutir si declaren la guerra a Atenes. L'any 433, a la batalla de Síbota, els corintis s'imposen als cercireus, però una petita flota atenesa evita una derrota total de les forces de Cerci-

ra, en protegir les restes supervivents de la seva malmesa força naval.

Per altra banda, Potidea, una altra colònia coríntia situada a la península Calcídica, s'havia aliat amb Atenes dins del paraigua de la Lliga de Delos. Tanmateix, Corint, com a metròpoli, encara enviava cada any a Potidea els magistrats que governaven la ciutat. Atenes desconfia tant de la influència coríntia sobre la ciutat com també de Perdicas II, rei de Macedònia, per tal com totes dues forces procuraven minvar el poder atenès a la zona. Justament l'any 433, arran dels fets de Cercira, Atenes demana a Potidea que enderroqui les muralles, entregui hostes i faci fora de la ciutat els magistrats corintis. Potidea demana ajuda a Esparta, i també intenta dialogar amb Atenes, sense èxit. Corint i Atenes, cadascú per la seva banda, organitzen una expedició naval, que acaba enfrontant-se davant de Potidea. Amb Càl·lias al capdavant, el qual justament perdrà la vida durant la lluita, Atenes derrota Corint i posa setge a Potidea, que acabarà caient l'any 429.

La rivalitat entre Atenes i Corint, palesa ara amb els fets de Cercira i Potidea, feia dècades que creixia. Per la seva banda, Esparta no desitjava pas una lluita contra un enemic sòlid i amb recursos com era Atenes. Tanmateix, els aliats van pressionar els lacedemonis perquè li declararessin la guerra, i ells, valorant les diferents opcions que tenien, decideix declarar-la l'any 431.

DE L'ESCLAT DE LA GUERRA A LA PAU: LA GUERRA ARQUIDÀMICA (431-421 AC)

Només declarar la guerra, les forces peloponèsies, sota comandament del rei espartà Arquidam, envaeixen el territori d'Atenes i ho continuen fent cada primavera des de l'any 430, saquejant i fent malbé camps i collites. Mentrestant, els beocis, sempre atents a Platea, decideixen atacar-la i posar-la sota un setge implacable. Per la seva banda, Pèricles confia cegament en la estratègia d'evitar l'enfrontament per terra a l'Àtica i fer servir la poderosa flota

atenesa i aliada per bloquejar el trànsit marítim al Peloponès i pressionar l'enemic, alhora que fa incursions arreu de les seves costes. La conseqüència de tot això és que, en poc temps, al Peloponès els preus del gra pugen i no arriben subministraments externs.

Tanmateix, un fet excepcional imposa un canvi d'escenari: a Atenes s'escampa una perillosa epidèmia respiratòria, una pesta amb funestes conseqüències per a la ciutat. La víctima més preeminent de l'epidèmia és el mateix Pèricles però, de retruc, també ho serà la ciutat mateixa. Després de la seva mort, Atenes decideix canviar d'estratègia: apareixen nous noms en el lideratge polític de la ciutat, com són el demagog Cimó i el prudent Nícias. Alhora, alguns aliats comencen a fer defecció del bàndol atenès, com ara les ciutats lèsbies, que patiran un duríssim càstig un cop derrotades. Els horrors viscuts a tots dos bàndols, amb els casos paradigmàtics de Mitilene i de Platea, demostren un augment significatiu de la violència més cruenta. També creixen les revoltes internes a les ciutats gregues, amb faccions proateneses (favorables al sistema de govern democràtic) i d'altres de proespartanes (favorables al sistema oligàrquic), que demostren l'enorme extensió i impacte del conflicte i les seves conseqüències.

També a Sicília sorgeixen enfrontaments entre les diferents ciutats: Siracusa s'alia a les poblacions gregues que es consideraven dòriques; en resposta, les ciutats d'origen jònic també s'associen per oposar-se a l'aliança dòrica i defensar-se. Atenes envia l'any 427 una reduïda flota a Sicília, els tripulants de la qual queden enlluernats per la riquesa que contemplen —malgrat que aquesta imatge sigui, de fet, només fruit d'un engany.

L'any 424, costejant el Peloponès, el general atenès Demòsternes decideix ocupar i fortificar l'enrunada Pilos, un fet que amenaça directament Esparta. Amb el temps, Pilos s'acabarà convertint en una plaça disputada per tots dos bàndols. Les importants victòries que hi aconseguiran els atenesos, sumades a la captura d'hoplites espartans en les seves proximitats, obligaran els lacedemonis a plantejar una treva.

Amb Esparta sota gran pressió, l'any 424 Bràsidas, un general espartà excepcional que acabarà convertint-se en un dels protagonistes del conflicte, es dirigeix primer a Macedònia per aliar-se amb el seu rei, Perdicas II, i després per sotmetre les moltes ciutats proateneses a la zona, que eren fonamentals pels recursos rics i abundants amb què proveïen Atenes. Malgrat la campanya posterior a la zona septentrional de Grècia que van comandar Nícias i Cleó —el qual va morir aleshores, igual que Bràsidas—, l'autoritat d'Atenes sembla trontollar, cosa que mostra les seves febleses. La Pau de Nícias, acordada l'any 421, estableix una treva de cinquanta anys.

DE LA PAU DE NÍCIAS (421-414 AC)
A LA CAMPANYA CONTRA SICÍLIA (415-413 AC)

Els desitjos de pau expressats en la treva acordada entre Atenes i Esparta s'esvaeixen ben aviat davant la frustració de diversos contendents que, com la ciutat de Corint, no havien vist resoltes les expectatives que tenien. De fet, dels membres de la Lliga del Peloponès, diverses ciutats ni tan sols van ratificar la pau. Davant d'això, Esparta busca el suport d'Atenes davant el neguit de les seves aliades, ara col·ligades en una nova aliança que aïlla als lacedemonis.

A Atenes, l'impacte colpidor de la guerra que havia impulsat l'entesa per l'acord de pau és substituït ben ràpidament per un nou afany d'èxits i guanys imperialistes. La mirada d'un nou grup polític oposat a Nícias estava posada sobre Sicília. Alcibiàdes, un jove atenès de bona família (era parent de Pèricles), és un dels responsables que la ciutat d'Atenes, en assemblea, s'avingui amb entusiasme a participar en la guerra contra Siracusa i en la invasió posterior de Sicília. Mentre Esparta lluita per l'hegemonia al Peloponès (on els espartans s'imposen finalment, l'any 418, a la batalla de Mantinea), Atenes vota a favor d'un nou conflicte bèl·lic sota el comandament de Nícias i del jove Alcibiàdes. Poc després,

l'any 417, Atenes sotmet els melis amb un tracte de dura repressió: mort o esclavatge.

En aquell moment es produeix a Atenes un episodi molt estrany: la mutilació dels Hermes protectors. Alguns acusen Alcibiades i el seu cercle, però els atenesos permeten que el jove aristòcrata parteixi cap a Siracusa. Arribats a Sicília, però, els atenesos es troben sense cap pla inicial i amb la fredor general dels seus habitants. És aleshores, a més, que Alcibiades és reclamat a ciutat per l'afer dels Hermes mutilats, però ell s'escapa durant la navegació de retorn a Atenes i busca asil a Esparta. Per la seva banda, l'exèrcit atenès desembarca davant Siracusa (415), i construeix un mur per encerclar la ciutat, tot i que acaba bloquejat per l'enemic. Hermòcrates, tirà siracusà, demana ajuda i suport a Corint i a Esparta, que hi envia Gilip, un comandant espartà que capgira definitivament la situació en favor dels seus aliats sicilians, posant els atenesos sota bloqueig i atac constants. Desesperat, el general atenès Nícias demana ajuda a Atenes.

L'any 414, dos contingents atenesos arriben davant de Siracusa: és en aquell precís moment que es dona per rompuda la Pau de Nícias i que a Grècia tornen les hostilitats entre Atenes i Esparta. El rei Agis d'Esparta, fill d'Arquidam, reprèn les invasions lacedemònies de l'Àtica, i els espartans ocupen i fortifiquen Decelia, a les portes d'Atenes. A Sicília, els atenesos són derrotats amb molt mala fortuna i pateixen nombroses baixes. La seva situació és terriblement compromesa: Nícias i Demòstenes inicien la retirada a peu, però acaben capturats juntament amb les tropes ateneses que comandaven. Els generals atenesos són condemnats i moren executats a mans dels seus enemics. La notícia de l'enorme quantitat de morts i de recursos perduts a Sicília té un impacte demolidor entre els atenesos, que es queden horroritzats davant del perill que els amenaça.

GUERRA DE DECELIA I GUERRA DE JÒNIA (414-404 AC)

La defallida Atenes comença a perdre la seva autoritat a l'Egeu: molts dels seus aliats canvien de bàndol; alhora, davant d'una Atenes en col·lapse, els perses tornen a interessar-se pel domini del mar. Finançant Esparta, el rei persa Darius II pren partit en el conflicte. A més, diferents moviments contraris a la democràcia sacsegen la capital de l'Àtica. Primer, l'any 413 una facció oligàrquica imposa un govern de deu magistrats que, entre d'altres coses, pretenen repatriar Alcibiàdes perquè se'ls afegeixi, encara que ell acaba rebutjant l'oferiment. Dos anys després, el 411, s'instaura un govern oligàrquic, els líders del qual es proclamen a si mateixos legisladors amb plens poders. A Samos, la marina atenesa, formada principalment per ciutadans prodemocràtics, es constitueix en defensora i garant de la democràcia. Aquell mateix any 411, els oligarques instauren a Atenes el govern dels Quatre-cents, que es mostren favorables als lacedemonis. Davant d'això, la població tem que els nous governants acabin entregant la ciutat a l'enemic. Un govern de concòrdia en què participen cinc mil ciutadans posa fi a les dissensions polítiques que vivia la ciutat.

A l'exterior, Atenes acumula derrotes i desfetes. L'or persa proveeix Esparta d'una flota impressionant, reforçada pels siracusans. Entre els anys 410 i 408, Atenes obté algunes victòries importants, que desperten vanes esperances. Lisandre, nou comandant de la marina espartana, és l'autèntic responsable de la darrera gran desfeta atenesa. Bloquejada per Decelia i pel mar Jònic, amb la seva flota capturada a la batalla naval d'Egospòtamos, Atenes cau definitivament derrotada per Esparta l'any 404.

GRÈCIA DESPRÉS DE LA GUERRA DEL PELOPONÈS

La fi del conflicte no va significar pas una pausa en la situació de guerra constant que vivia Grècia. Gairebé tot el segle IV aC està marcat pels enfrontaments continus entre les diferents ciutats

el·lenes. Les raons eren diverses. En primer lloc, Esparta, la vencedora de la guerra, no estava capacitada des del punt de vista organitzatiu i institucional per regir les relacions entre les diferents ciutats i arbitrar en el món grec que sorgia després del llarg enfrontament contra Atenes. Alhora, si bé algunes de les seves ciutats aliades demanaven la destrucció d'Atenes, Esparta temia que el buit que això provocaria podria beneficiar altres potències emergents, com ara Tebes. De fet, serà precisament aquesta ciutat qui plantarà cara a Esparta i acabarà sotmetent-la per les armes gràcies a la genialitat de l'inoblidable Epaminondas. Atenes es refà lentament, també, i al cap de poques dècades tractarà de refer la seva antiga lliga, que igualment acabarà amb rebel·lions contra Atenes i amb una guerra interna entre les ciutats que formaven part d'aquesta segona lliga. A Sicília, a més, Siracusa continua creixent en força i autoritat, fins al punt d'entrar en conflicte amb Cartago. Mentrestant, al nord, emergeix la gran potència de Macedònia, que a partir de mitjan segle iv anirà imposant la seva supremacia fins a sotmetre les ciutats gregues de manera definitiva sota el regnat de Filip II i del seu fill Alexandre.

Des del punt de vista social, la guerra deixava una trista factura. L'empobriment era generalitzat, i no només entre les ciutats derrotades. A més, dins de la població s'havia produït un enorme tall entre les generacions anteriors, que s'havien dedicat bàsicament al camp, i les generacions de la fi de la guerra, soldats mobilitzats de manera gairebé continuada que difícilment tornarien a treballar la terra, fos perquè l'havien perduda, perquè patien exili o perquè les armes s'havien tornat el seu *modus vivendi*. S'hi ha de sumar, encara, que, tal com mostra el *Plutus*, d'Aristòfanes, la distància entre rics i pobres augmentava. El pensament filosòfic, per altra banda, s'orienta cada cop més cap a l'individu. Moltes veus han anomenat aquest període «la crisi de la polis clàssica», però l'enorme riquesa i varietat d'aspectes del segle iv aC que s'han de considerar fa preferible pensar més aviat en un moment de transformació i de canvi, una època que avança cap a una nova realitat i cap a una nova cultura.

LA «HISTÒRIA DE LA GUERRA DEL PELOPONÈS»

En la *Història de la guerra del Peloponès*, l'única obra que sabem que va escriure, Tucídides fa un relat dels fets d'aquest conflicte bèl·lic des de les causes primeres de la guerra fins a l'any 411, en què el text queda tallat de manera abrupta. Aquesta ruptura tan marcada en el text, enmig de la descripció d'uns fets tan allunyats temporalment de la fi del conflicte (l'any 404 aC), fa pensar que l'obra va quedar inconclusa, cosa que ha alimentat nombroses polèmiques al voltant de la figura de l'historiador.

Per altra banda, el llibre també exposa fets que van més enllà del període de la guerra que cobreix: per exemple, alguns episodis de la Pentecontècia o el destí de personatges importants de les guerres Mèdiques i de després, com ara Temístocles. Procura explicar també les fases i els processos de poblament, tant de les regions gregues com de les illes i de Sicília, i ho aprofita també per exposar les identitats i sensibilitats de les diferents comunitats implicades en la guerra que, de manera majoritària, poblen el món grec.

Si bé suposem que Tucídides va morir al voltant de l'any 399 aC, es creu que el seu cercle íntim va ser el responsable de la cura del manuscrit i de la seva posterior posada en circulació. D'entre ells, sens dubte Xenofont ocupa un lloc preeminent, perquè va mirar de continuar l'obra de Tucídides en les *Hel·lèniques*, una obra historiogràfica que fins i tot reprèn amb una sorprenent literalitat la línia final del relat de Tucídides.

TUCÍDIDES EL FOSC

Tucídides l'atenès és encara a dia d'avui un desconegut per nosaltres. Si bé la impressió més habitual que tenim davant d'aquest clàssic de la historiografia antiga és la de trobar-nos davant d'un autor i d'una obra ben coneguts, el cert és que la foscor que envolta la figura de Tucídides resulta, per a qui s'hi acostava per primera vegada, un interrogant frustrant de difícil solució.

Són poques les dades que han sobreviscut als escassament dosmil cinc-cents anys transcorreguts des del temps de l'historiador atenès, i la majoria les trobem en les línies que ell mateix va escriure. Sabem que era fill d'Oloros i ciutadà d'Atenes. El nom del pare fa pensar en un vincle amb la reialesa tràcia, i probablement amb Milcíades, l'heroi de Marató, i amb el seu fill Cimó (que alguns antics consideren oncle de l'historiador), cosa que provaria la probable pertinença de Tucídides a la família dels Filàides.

Va obtenir una concessió per l'explotació de les mines d'Escap-tèsile, a Tràcia, que estaven sota control atenès (i d'on era originària la seva esposa). Pel que fa a la seva infantesa i joventut, sembla que formava part del dem costaner d'Alimunt, a uns set quilòmetres d'Atenes, tal com figura en el seu epitafi.

Sabem també per boca seva que va participar a la guerra del Peloponès amb un càrrec militar (justificat per la seva influència personal a la zona), tot i que va tenir la mala fortuna d'haver de fer front a l'exitós general espartà Bràsidàs durant l'hivern dels anys 424-423 aC (V 104-106). L'assemblea de la ciutat d'Atenes el va considerar responsable de la derrota soferta pels atenesos davant dels espartans i el va castigar amb l'exili (V 25), que ell mateix diu que va durar vint anys. Per tant, Tucídides sembla que va tornar a Atenes després de la derrota definitiva del seu bàndol en la guerra, que va ser l'any 404.

Tanmateix, l'exili no va ser l'única conseqüència difícil que va tenir la guerra del Peloponès per al nostre historiador. Ell mateix explica que va ser víctima de l'epidèmia que va assolir amb virulència la població de l'Àtica, del territori d'Atenes. Alguns estudiosos moderns han cregut veure en la descripció que fa dels símptomes de la pesta una prova fefaent del testimoni d'un malalt que descriu el que ha patit ell mateix en carn pròpia (II 48). Malgrat tot, va sobreviure. No tothom ho va poder explicar, però: la plaga es va endur probablement un terç de la població de la ciutat.

L'HISTORIADOR TUCÍDIDES

Malgrat que Heròdot va ser el primer a redactar una obra d'Història (si més no, a la història occidental, i sobretot d'acord amb el nostre concepte d'història), com a historiador Tucídides mereix també un reconeixement excepcional. Ja des de l'Antiguitat, l'historiador atenès emergeix com a inventor d'una forma d'història ben diferent d'aquella que, de forma primerenca, havia plantejat Heròdot.

Efectivament, Tucídides sobresurt, en primer lloc, per fer valer el caràcter primari de les seves fonts d'informació, i, els relats que narra, o bé ell mateix els ha viscut (V 26) o bé ha volgut informar-se'n mitjançant testimonis de primera mà. L'objectiu explícit és, de fet, que el seu relat sigui fiable, verídic, en oposició potser als que escriuen com si fos un exercici d'estil o un text d'excepcional bellesa. La seva obra, diu Tucídides, és en si mateixa «una adquisició per a sempre» (I 22, 4). La remarcable consciència de l'autor en la validesa imperible del seu text revela, a més, el vincle existent entre el relat d'allò que va esdevenir (la guerra entre Atenes i Esparta) i la necessitat de recordar-ho perquè no es torni a repetir, així com l'estreta relació entre la memòria del passat i la construcció dels futurs possibles. Pel que fa a l'estil que segueix l'autor en el seu relat, Tucídides es mostra eixut, sever, gairebé sec: en la seva obra, profundament seriosa, els fets històrics s'enllacen de manera lògica, ordenats en causes i conseqüències. L'historiador, ben informat i racional, es presenta dotat d'una consciència gairebé divina, capaç d'observar i d'entendre els camins que adopta l'esdevenir humà. Per això en el seu relat no hi ha gaire lloc per a les explicacions religioses, les motivacions més personals o les emocions (encara que, en el punt clau del seu enteniment, proposa una emoció, la por que sent Esparta davant de la puixança creixent d'Atenes, com a causa última del conflicte). Tot i que inclou informació de gran valor sobre aspectes socials i econòmics del món grec (si més no per a nosaltres), la seva motivació última, i també la raó de l'estructura i del to global de

l'obra, no és sinó oferir al lector totes les dades de la manera més objectiva possible, des d'una suposada neutralitat pròpia de l'historiador.

INFLUÈNCIES I MODELS

Tucídides va exercir una influència notable en la historiografia posterior. Tant el seu concepte d'història com el seu estil i els recursos narratius que fa servir són, en efecte, innovadors per a la seva època, i suposen un clar model per als historiadors de les generacions següents, fins als nostres dies. Però, com a escriptor i historiador, Tucídides també va tenir diferents models i influències que li van servir per configurar el format i moltes de les característiques sobre les quals es fonamenta la seva obra.

La primera d'aquestes influències és clarament Heròdot. És veritat que Tucídides sembla voler distanciar-se de bon principi del seu referent immediat, i certament tots dos autors són ben diferents: la insadollable curiositat d'Heròdot i el seu concepte d'història vinculat a la geografia i a l'antropologia, atent als costums i a les diferències dels diferents pobles, dista molt de la lacònica expressivitat de Tucídides, tant centrat en la descripció detallada dels esdeveniments i on el protagonisme absolut el tenen els grecs. És evident que la idea que Heròdot té de la Història, en el sentit primigeni d'investigació, troba continuïtat en Tucídides, encara que algunes veus han assenyalat que, de fet, Tucídides no es diu a si mateix mai «historiador», i és probable que no considerés la seva tasca historiogràfica en el sentit que nosaltres li donem al terme en un sentit ple. Malgrat tot, és indubtable que Tucídides és, per moltes raons, l'hereu d'Heròdot.

Alhora, tots dos mantenen un vincle evident amb l'èpica d'Homer. És clar que els poemes homèrics tenien un pes ineludible a la cultura grega. Però, a més, l'èpica és qui recull i explica uns fets vinculats a la guerra per tal d'evitar que els esdeveniments memorables puguin caure en l'oblit. I aquest és també, explícita-

ment, l'objectiu d'Heròdot (I 1, 1), i també ho vol ser d'un Tucídides que pretén escriure una obra per a la posteritat, inoblidable i immortal. A més, si bé s'ha assenyalat repetidament l'absència del relat mític en Tucídides, en contrast amb Heròdot, també és cert que moltes de les explicacions que trobem a la *Història de la guerra del Peloponès* estan relacionades amb el passat remot, que, com a tal, sovint s'articula des del relat mític. Un bon exemple d'això és l'apartat del primer llibre anomenat tradicionalment «Arqueologia» (I 2-22), en el qual Tucídides ha de recórrer a esdeveniments o personatges que no formen part de la història factual, sinó del mite, com és el cas del rei Mínos.

Tucídides també va rebre la influència dels seus contemporanis. L'excel·lent context cultural de l'Atenes del seu temps, i especialment la riquesa intel·lectual dels que van anar a Atenes a buscar refugi o profit durant la Pentecontècia —el període de cinquanta anys que va des de les guerres Mèdiques fins a la del Peloponès—, va generar a la ciutat un entorn favorable per a la gestació d'idees, models conceptuals i pràctiques culturals que han passat a la història sota el record de l'època daurada de Pèricles. En primer lloc, la formulació política de l'Atenes democràtica, amb les seves assemblees i jurats, on els discursos davant dels ciutadans estaven a l'ordre del dia, s'aprecia en la importància que tenen en l'obra de Tucídides els parlaments i l'oratoria. Per altra banda, en els discursos dels diferents personatges és fàcil observar els efectes de la sofística i la manera com Tucídides recorre a les propostes teòriques i pràctiques de destacats filòsofs i oradors (com ara Protàgoras, Anaxàgoras o Gòrgias) per articular les seves idees en la veu dels protagonistes del seu relat.

De fet, els discursos de Tucídides són un dels trets més personals de la seva prosa historiogràfica, i durant molt temps foren considerats transcripcions literals i fidedignes del contingut, la forma i l'ocasió en què havien parlat veus com les de Pèricles, Arquidam, Nícias o Bràsidas, entre tants altres. En aquest sentit, cal observar l'oposició que es genera sovint entre parells de discursos propers en l'obra, que sembla que funcionin sota les normes nar-

ratives dels intercanvis dialogats del teatre atenès, en el qual els arguments es contraposen en la veu dels personatges, que també serveixen per a vehicular les emocions, els anhels i els neguits col·lectius.

A totes aquestes influències hi hem de sumar moltes altres, que mostren la voracitat intel·lectual de l'autor, molt pròpia dels ciutadans de l'Atenes del seu temps, tal com es pot apreciar, per exemple, en els comentaris de caire mèdic que inclou l'historiador en alguns passatges de l'obra —un àmbit, el mèdic, que aleshores vivia l'impacte de la proposta de racionalització dels tractats hi-pocràtics.

Innovador en el seu projecte metodològic i narratiu, profundament crític i amb un sorprenent afany per elaborar explicacions racionals de les raons dels fets històrics, dels projectes polítics i dels mètodes d'acció del poder, Tucídides és un autor avançat al seu temps en molts sentits, encara que també és fill, inevitablement, de l'Atenes culta i reflexiva del seu temps. La lectura de la seva obra no només ens acosta a la Grècia antiga i al cor mateix de l'època clàssica, sinó també a la problemàtica de com afrontar una narració del passat que ens faci més savis i, sobretot, més crítics, i que ens permeti evitar de cara al futur que certs fets tornin repetir-se. Si bé la guerra ha continuat sent una constant al llarg de la història, malgrat la intenció pedagògica de la seva obra, el món que relata Tucídides, immers en un procés de transformació i dissolució radicals, és una realitat que no tornaria mai més, com ell mateix desitjava. D'aquest món que es desfà Tucídides en dona, a ulls nostres, un testimoni privilegiat, profundament lúcid i, sobretot, de validesa immemorial: «una adquisició per a sempre».

BIBLIOGRAFIA

- Borja ANTELA-BERNÁRDEZ, *Pèricles no hi és. Breu història de l'antiga Grècia*, Barcelona, UOC Edicions, 2009.
- Hermann BENGTON, *Historia de Grecia*, Madrid, Gredos, 2022.
- Luciano CANFORA, *El misterio Tucídides*, Madrid, Alderabán, 2001.
- César FORNIS, *El mito de Esparta*, Madrid, Alianza, 2019.
- Juan Carlos IGLESIAS ZOIDO, *El legado de Tucídides en la cultura occidental. Discursos e historia*, Coïmbra, Centro de Estudos Clássicos e Humanísticos, 2011.
- Donald KAGAN, *Tucídides. Guerrero, historiador, cronista*, Madrid, Edhasa, 2014.
- , *La guerra del Peloponeso*, Madrid, Edhasa, 2022.
- Nicole LORAUX, *La invención de Atenas. Historia de la oración fúnebre en la «ciudad clásica»*, Madrid, Katz, 2012.
- Domingo PLÁCIDO, *La sociedad ateniense. La evolución social en Atenas durante la Guerra del Peloponeso*, Barcelona, Crítica, 1997.
- César SIERRA MARTÍN, *Tucídides Archaíologikos. Grecia antes de la Guerra del Peloponeso*, Saragossa, Pórtico, 2017.